

POIMINTOJA 1

Varhainen kotimainen lastenkirjan
kuvitustaide

Kirjanäyttely Lastenkirjainstituutissa

1.2.2022-30.3.2022

Kannen kuvana kuvasivu
Zacharias Topeliuksen teoksesta
Sagor af Z. Topelius. Första Samlingen.
Kuvitus Emilie Topelius.
A. W. Gröndahl 1847.

Kuvan lähde: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjasto.

Näyttely ja näyttelyluettelo
Päivi Nordling
Lastenkirjainstituutti 2022

Poimintoja 1

Varhainen kotimainen lastenkirjan kuvitustaide

Lastenkirjainstituutin ylläpitämä kuvittajabibliografia julkistettiin marraskuussa 2021. Vuoden 2022 alkaessa bibliografiassa oli jo yli 900 kotimaisen kuvittajan ja 8000 teoksen tiedot, ja selvitystyö jatkuu erityisesti nykykuvittajien tietojen tallentamisella.

Kuvittajabibliografia-aineiston vanhin kotimainen kuvitettu teos on Zacharias Topeliuksen ruotsiksi julkaistun satukirjasarjan ensimmäinen osa *Sagor af Z. Topelius* vuodelta 1847 (A. W. Gröndahl). Kuvituksen teki Topeliuksen taiteista ja kirjallisuudesta kiinnostunut puoliso Emilie Topelius, joka väritti itse vesivärein koko viidensadan kappaleen painoksen kaikki kahdeksan kuvaa.

Varhaisin kotimainen kuvakirja ilmestyi 1870-luvulla ja ensimmäinen monivärikuvakirja 1880-luvulla. Erityisesti 1900-luvun taitetta kohti tultaessa kuvakirjat ja kuvitetut lastenkirjat alkoivat olla tuttuja suomalaislapsillekin. Kuvitusta oli myös varhaisissa lastenlehdissä ja aapisissa.

Kuvittajabibliografia tuo 1800-luvulta esiin noin 80 kuvitettua lastenkirjaa. Luvussa ovat mukana mahdolliset teoksen suomenkieliset ja ruotsinkieliset versiot, vaikka kuvitus onkin sama. Ennen vuotta 1900 syntyneitä kuvittajia bibliografia-aineistossa on mukana 140 henkilöä. Osa heistä on kuvittanut vain yksittäisiä teoksia, osalla on hyvinkin laaja tuotanto.

Lastenkirjainstituutin kokoamassa *Poimintoja*-pienoisnäyttelyssä esitellään bibliografiassa mukana olevia kuvittajia ja heidän tuotantoaan. Ensimmäisenä vuorossa ovat varhaisimmat kotimaiset kuvittajat muutaman näyttekuvituksen kera. Laajemmin kuvittajista ja heidän teoksistaan kerrotaan kuvittajabibliografian artikkeliosuudessa osoitteessa: lastenkirjainstituutti.fi/kuvittajabibliografia/kuvittaja-artikkelit.

Lue myös Päivi Nordlingin kirjoittama artikkeli *Lastenkirjataidetta, kyllä kiitos!* Onnimannista 4/2021.

VITRIINI I

Ensimmäisessä vitriinissä olevat teokset ovat neljältä vuosikymmeneltä eli vuodesta 1882 aina 1910-luvulle; Rudolf Koivun kuvittaman satukokoelman toisen painoksen myötä siirrytään jo 1920-luvulle. Kuvitukset ovat enimmäkseen mustavalkoisia piirroksia, vaikka kansi olisikin värikäs. Esillä olevat teokset ovat kuvakirjoja, satukirjoja tai runokokoelmia, ja mukana on myös varhaisia värityskirjoja.

Teokset ovat esillä kronologisesti vanhemmasta uudempaan kuvittajan ensin mainitun teoksen ilmestymisvuoden mukaan.

1.

Kuvittaja ja taidemaalari Rudolf Åkerblom (1851–1925)

Varhaisin kotimainen kuvakirja on Rafael Hertzbergin runoilema *Ur lifvets vår* (*Lapsien elämästä*) vuodelta 1875. Teoksen kuvitti Suomen Taideyhdistyksen piirustuskoulusta juuri valmistunut 24-vuotias R. W. Åkerblom. Kuvittaja itse myös kustansi kirjan samanaikaisesti ruotsiksi ja suomeksi. Suomennoksesta vastasi Paavo Cajander.

Vuonna 1882 ilmestyi niin ikään Åkerblomin kuvittamana ensimmäinen kotimainen monivärikirja *Finsk bilderbok*, suomeksi *Kuvia Suomen lasten elämästä*. Molemmat teokset kustansi Edlund ja ne painettiin Tilgmannin kivipainossa Helsingissä. Kuvarunokirjan suomenkielisen tekstin laati Juhani H. eli runoilija P. J. Hannikainen. Suomenkielisestä laitoksesta otettiin näköispainokset vuonna 1982 (Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti, nykyisin Lastenkirjainstituutti) ja vuonna 2002 (Helsingin yliopiston kirjasto).

ÅKERBLOM, RUDOLF

Finsk bilderbok. 10 teckningar.

Kuvitus Rudolf Åkerblom.

Edlund 1882.

ÅKERBLOM, RUDOLF

Kuvia Suomen lasten elämästä. 10 piirrosta.

Kuvitus Rudolf Åkerblom.

Suomenkielinen teksti: Juhani H.

Edlund 1882.

2.

Kuvittaja ja taidemaalari Alex (Alexander) Federley (1864–1932)

Alex Federley oli tuottelias kuvittaja oman opettajantyönsä ohessa. Alli Nissisen kirjoittaman viisiosaisen *Palleroisille iloksi* -sarjan (1891–1902) lisäksi hän kuvitti muiden muassa aapisia ja lukukirjoja. Hän laati myös kansikuvan ja yhden kuvituskuvan Immi Hellénin teokseen *Aune*, joka ilmestyi vuonna 1896 (Otava). Teosta pidetään ensimmäisenä kotimaisena nuortenromaanina. Kahta vuotta myöhemmin ilmestyneen Hellénin runokokoelman *Lasten runoja 1* (WSOY) hän kuvitti kokonaan muutamaa ruotsalaisen Jenny Nyströmin kuvaa lukuun ottamatta.

NISSINEN, ALLI

Palleroisille iloksi 3. Satuja ja runoja.
Kuvitus Alex Federley. WSOY 1895.

NISSINEN, ALLI

Palleroisille iloksi 5. Satuja ja runoja.
Kuvitus Alex Federley & F. G. Ålander.
WSOY 1902.

HELLÉN, IMMI

Lasten runoja 1. Kodin ja koulun varalle.
Kuvitus Alex Federley.
WSOY 1898

3.

Kuvittaja ja taidemaalari Venny Soldan-Brofeldt (1863–1945)

Lastenkirjojen kuvitustaiteen uranuurtajaksikin mainittu Venny Soldan-Brofeldt teki elämäntyönsä lastenkirjojen ja lastenlehtien kuvittajana aina esikoiskuvituksestaan vuonna 1892 alkaen. Vuonna 1894 ilmestyi Soldan-Brofeldtin kuvittamana *Suomalainen kuvakirja lapsille ja nuorisolle* (Hagelstam), jonka tekstin kirjoitti hänen puolisonsa kirjailija Juhani Aho. Ahon tekstien lisäksi Soldan-Brofeldt kuvitti muiden muassa Anni Swanin ja Zacharias Topeliuksen satuja sekä useita aapis- ja lukukirjoja. Lasten taidekasvatus oli hänen sydäntään lähellä ja hän laatikin useita värityskirjoja lapsille.

MATTI JA LIISA LÄHTEVÄT MAALLE

Maalattavia kuvia = Matti och Lisa resa till landet. Målbilder.

Kuvitus Venny Soldan-Brofeldt.

WSOY 1902. Esillä vuoden 1937 painos.

SWAN, ANNI

Petri ja velho.

Kuvitus Venny Soldan-Brofeldt.

Yrjö Weilin 1906. (Pieniä satuja 1).

4.

Kuvittaja ja taidemaalari Esther Hjelt-Cajanus (1879–1959)

Myös toinen varhainen taidekasvattaja, Esther Hjelt-Cajanus, laati useita värityskirjoja perheen pienimmille. Teosten saatesanoissa hän rohkaisi lapsia luovuuteen: ”*Kuvat eivät ole valmiita, minä jätän ne pienokaisten täydennettäviksi. Mallit eivät ole sitä varten, että niitä orjallisesti jäljennettäisi - -.*” Kuvittaja signeerasi kuvansa Cstrjlt.

Kuvittajabibliografiassa hänen varhaisimpina kuvitustöinään mainitaan kolmeosainen *Maitoparran kuvakirja* -sarja vuosilta 1901–1903 (Otava). Näyttelyssä on mukana hiukan myöhempi, neliosaiseen *Kolmisoinnun kuvakirjoja* -kustantajasarjaan kuuluva puuhakirja sekä *Meidän lasten kuvakirja*, josta kustantaja otti näköispainoksen vuonna 1988 (WSOY).

HAAHTI, HILJA

Meidän lasten kuvakirja.

Kuvitus Esther Hjelt-Cajanus.

WSOY 1908.

VALMISTETTAVA KUVAKIRJA 4

Kuvitus Esther Hjelt-Cajanus.

WSOY 1908. (Kolmisoinnun kuvakirjoja 4).

5.

Kuvittaja ja taidemaalari Rudolf Koivu (1890–1946)

Kuvittajaklassikkomme Rudolf Koivun ensimmäiset kuvitukset julkaistiin 1900-luvun alun lastenlehdissä. Lehtikuvituksen lisäksi hän kuvitti paljon Raul Roineen, Anni Swanin ja Zacharias Topeliuksen satuja. Kuvittajabibliografiassa hänen varhaisimpana kuvitustyönään tuodaan esiin kuvitus Anni Swanin teokseen *Tarinoita lapsille* (WSOY 1912). Teoksessa on kahden kuvittajan kuvitusta, Koivun lisäksi Freka Ålander, mikä oli tavallista varhaisissa kuvitetuissa lastenkirjoissa.

Niin ikään seuraavassa Koivun kuvittamassa teoksessa *Tuulen tarinoita* (WSOY 1913) on aluksi kaksi kuvittajaa: Koivun lisäksi Esther Hjelt-Cajanus. Kokoelman sisältöä ja kuvitusta uudistettiin toiseen painokseen vuonna 1922, jolloin Hjelt-Cajanuksen kuvat poistettiin. Samalla kuvitusta vähennettiin. Teoksen eri painosten kansikuvia vertaamalla saa aavistuksen monipuolisen taitelijan tyylien kirjosta.

JURVA, AURA

Tuulen tarinoita.

Kuvitus R. Koivu ja Ester Hjelt-Cajanus.

WSOY 1913. (Suomen lasten kirjoja 15).

JURVA, AURA

Tuulen tarinoita.

Kuvitus Rudolf Koivu.

WSOY 1922.

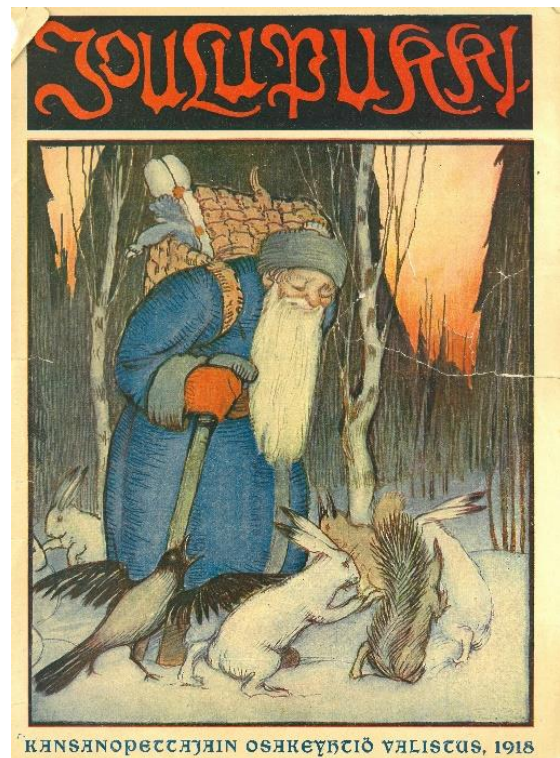
Kuvitusesimerkki lastenlehdestä (oikealla):

JOULUPUKKI

Kannen kuva: Rudolf Koivu.

Valistus 1918.

Kuvalähde: Lastenkirjainstituutin kirjasto.

VITRIINI II

Toisen vitriinin teokset keskittyvät esittelemään 1920-luvun kuvitustaidetta. Kirjat ovat värikkäitä ja kuvitustyylit monipuolisia. Myös aiheiden kirjo on varsin laaja: seikkailut ulotettiin kodin piiristä metsään ja jopa maapallon ympäri. Kuvissa alkaa olla myös huumoria.

Teokset ovat esillä kronologisesti vanhemmasta uudempaan kuvittajan ensin mainitun teoksen ilmestymisvuoden mukaan.

6.

Kuvittaja ja taidemaalari Martta Wendelin (1893–1986)

Rudolf Koivun ammattisisarena mainitaan usein Martta Wendelin, jonka lastenkirjan kuvitustuotannon huippu ajoittuu 1920- ja 1930-luvulle. Postikorteista ja vanhojen Kotilieden kansikuvista tuttu tyyli näkyi vahvana jo hänen varhaisimmissa kirjankuvituksissaan.

Martta Wendelin kuvitti ensimmäisen koosteen Anni Swanin saduista vuonna 1920. Se on ainoa Swanin saduista koottu kokoelma, jonka kuvitus on kokonaan värillinen. Teoksen toinen laitos ilmestyi vuonna 1933, ja siinä on Wendelinin kuvituksen lisäksi Rudolf Koivun mustavalkoisia kuvia. Myöhemmissä laitoksissa Wendelinin kuvat jätettiin pois.

Wendelin teki myös kansikuvia niin kotimaisiin kuin käännösklassikoihin, kuten Anni Swanin ja Mary Marckin sekä Mary Alcottin ja Lucy M. Montgomeryn romaaneihin.

SWAN, ANNI

Satuja.

Värikuvien somistanut Martha Wendelin.

WSOY 1920.

7.

Kuvittaja ja piirustuksenopettaja Hilikka Finne (1877–1964)

Kuvittajabibliografiassa Hilikka Finnen esikoiskuvitus on vuodelta 1909 ja se on laadittu hänen veljensä Jalmari Finnen kokoamaan kaksiosaiseen kokoelmaan *Satujen*

maailma. Suomen kansan sadut 1 ja 2. kokoelma (WSOY 1909–1910). Teossarjan toisena kuvittajana on Esther Hjelt-Cajanus.

Näyttelyssä esillä olevat teokset esittelevät Finnen kaksi puolta: usein muuten totinen kuvittaja on löytänyt piirroksiinsa myös vauhtia ja huumoria – ehkäpä juuri veljen ilottelevan tekstin ansiosta.

LASTEN LORUJA. SUOMEN KANSAN TARUSTOSTA

Kuvitus Hilikka Finne.

Taru 1920.

FINNE, JALMARI

Hassu kissa ja Johanssonska.

Kuvitus Hilikka Finne.

Otava 1922.

8.

Kuvittaja ja taidegraafikko Alexander Paischeff (1894–1941)

Viipurissa opintonsa aloittanut Alexander Paischeff on kuvittanut useita eläinaiheisia kuvakirjoja ja kansansatuja. Hänen esikoiskuvituksensa on vuodelta 1918, mutta näyttelyssä on esillä kaksi hieman myöhempää kuvitustyötä. Paischeffin kuvakirjojen kuvakieli on graafisesti selkeää. Metsän ja puiden kuvaamisessa hän on mestarillinen!

Zacharias Topeliuksen satuun perustuva värityskirja *Koivu ja tähti* (Kuvataide 1926) on harvinaisuus, jota ei näytä löytyvän muualta kuin Lastenkirjainstituutin kokoelmista.

KARHUN SEIKKAILU. KANSANTARU

Kuvitus Alexander Paischeff.

Taru 1920.

Z. TOPELIUS

Koivu ja tähti

Kuvat piirtänyt A. Paischeff.

Kuvataide [1926?].

Kuvitusesimerkki (oikealla):
PAISCHEFF, ALEXANDER
Kullanmurun kuvakirja.
Kuvitus Alexander Paischeff.
Lilius & Hertzberg 1919?
Kualähde: Lastenkirjainstituutin
kirjasto.

9.

Kuvittaja ja sarjakuvataiteilija Ola Fogelberg (1894–1952)

Ola Fogelberg eli Fogeli muistetaan tietenkin parhaiten *Pekka Puupää* -sarjakuvateoksistaan, joita hän piirsi ja tekstitti vuodesta 1943 alkaen. Tätä ennen hänellä oli mielenkiintoinen ura lasten kuvakirjojen kuvittajana. Kuvakirjoja kustansi erityisesti Kulutusosuuskuntien Keskusliitto. Näyttelyssä on mukana kaksi varhaista kuvakirjaa, joista toisen kustantaja on tuntematon ja julkaisuajankohtakin on epävarma. Kirjaa ei mainita Kansalliskirjaston Fennica-kokoelmassa.

FOGELBERG, OLA
Jussi ja Maija ja Isolaiska.
Kuvitus Ola Fogelberg.
Työväen kirjapaino 1922.

SETÄ FOGELI
Matin metsämatka. Satu.
Kuvitus Ola Fogelberg.
Kustantaja tuntematon 1920-luku?

10.

Kuvittaja ja taidetakoja Eric O. W. Ehrström (1881–1934)

Monipuolinen kädentaitaja Eric O. Ehrström takoi koristeellisia huonekaluja ja kivitalojen ulko-ovia, mutta laati myös kaksi ainutlaatuista kuvakirjaa. Lisäksi hän kuvitti E. N. Setälän laatiman aapisen, jonka kuvitustutkija Maria Laukka mainitsee Suomen kaikkien aikojen tyylikkäämpänä aapisena.

Esikoisteos *Maan ympäri lentokoneella eli mitä Olli ja Onni kokivat purjehtiessaan maapallon ympäri omakeksimällään koneella ja Helsingin puolipäiväpiirin suuntaa noudattaen* (Helios 1905) julkaistiin samanaikaisesti suomeksi ja ruotsiksi. Teoksen värikkäissä kuvissa seikkaillaan maalla ja ilmassa. Varhainen tieteiskirjallisuutta edustava kuvakirja puuttuu Lastenkirjainstituutin kokoelmista, mutta sitä voi ihailia Kansalliskirjaston Doria-julkaisuarkistossa.

Näyttelyssä on esillä kansainvälisestä kuvitustaiteesta vaikutteita saanut jugendtyylinen kuvakirja, jonka hauskat runot ovat tuttuja monista myöhemmistä lukukirjoista ja antologioista, mutta alkuperäinen, ilotteleva kuvitus on jäänyt unohduksiin. Arvellaan, että sivuilla seikkaileva keltainen otus on taitelijan alter ego.

EHRSTRÖM, ERIC O. W.

Keken kesälauluja pikku eläimistä.

Kuvitus Eric O. W. Ehrström.

Runojen suomennos Otto Manninen.

Otava 1923.

Kuvitusesimerkki esikoiskuvakirjan kuvituksesta (alla):

EHRSTRÖM, ERIC O. W.

Maan ympäri lentokoneella eli mitä Olli ja Onni kokivat purjehtiessaan maapallon ympäri omakeksimällään koneella ja Helsingin puolipäiväpiirin suuntaa noudattaen.

Kuvitus Eric O. W. Ehrström.

Helios 1905.

Kuvalähde: Wikimedia Commons
(katsottu 24.1.2022).

Lastenkirjainstituutti
Puutarhakatu 11 A 21
33210 Tampere

www.lastenkirjainstituutti.fi